

ВПЛИВ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ НА СТАВЛЕННЯ ДО МАТЕРИНСТВА

Розкрито зміст цінності материнства в умовах сучасного суспільства. Окреслено процес і результати дослідження впливу цінностей на формування ставлення до материнства, яке вимірюється через взаємодію матері з дитиною та виявляється у розумінні, підтримці, любові до дитини. Описано цю проблематику з погляду математичної статистики (кореляційний та факторний аналізи), а також підтверджено гіпотези про особливості цінностей у материнстві.

Ключові слова: цінності, материнство, дитина, материнська поведінка, готовність до материнства, девіантне материнство, кореляційний аналіз, факторний аналіз.

Постановка проблеми. У суспільстві відбувається трансформація цінностей. По-перше, молодь дедалі частіше обирає кар'єрне зростання, при цьому створення сім'ї розглядається як відволікання й перешкода у реалізації обраних у житті важливих цілей. По-друге, погляди на майбутнє біографічне проектування та відповідну шлюбно-сімейному поведінку формуються стихійно. Сьогодні виявляється тенденція безвідповідального ставлення молодих людей до свого морального, психічного та фізичного здоров'я, що зумовлює неспроможність у подальшому мати здорове потомство.

Як показують численні соціально-психологічні дослідження, небажання мати дітей пов'язане не з матеріальним благополуччям родини, а з духовно-моральною кризою, руйнуванням традицій вітчизняної духовно-моральної ціннісної культури. Найважливішим засобом для їх вирішення є формування цінності материнства на вищому духовному та моральному рівнях особистості.

Стан дослідження. Проблема виховання ціннісного ставлення до сім'ї в учнівській молоді у сучасних соціокультурних умовах досліджується численними науковцями (Г. М. Андреевою, О. Л. Зверевою, Л. Н. Урбанович та ін.). Дослідження стосуються проблем сім'ї та виховання в сучасній Україні.

Особливо важливим за умов кризи сім'ї є виховання у молодих людей усвідомленого ціннісного ставлення до майбутнього материнства. Доволі ґрунтовно розроблені у сучасній науці питання власне цінностей і ціннісних орієнтацій особистості та відображені у дослі-

дженнях відомих вітчизняних педагогів (З. І. Васильєвої, І. Ф. Ісаєва, А. В. Кірюкова, В. А. Сластеніна та ін.).

Однак у здійснених дослідженнях переважно, з одного боку, аналізуються загальні теоретико-методологічні підходи до розвитку ціннісних стосунків, а з іншого – розглядаються окремі питання, серед яких індивідуальні ціннісні оцінки материнства відсутні. Тому проблема виховання ціннісного ставлення до материнства в сучасному українському суспільстві, а також формування цінності материнства як індивідуальної, актуальна і вимагає якнайшвидшого наукового і практичного вирішення.

Відповідно **мета** цієї статті – проаналізувати вплив індивідуальних цінностей на ставлення до материнства.

Виклад основних положень. Материнство у психології – одна зі складних тем у сучасній науці. Актуальність її дослідження ґрунтується на гостроті демографічних проблем у країні, що пов'язані зі зниженням рівня народжуваності, великою кількістю сімей, котрі розлучаються або не живуть разом, збільшенням кількості дітей-сиріт, почастишали випадки сімейного насильства щодо дітей. Неабияка потреба у запровадженні програм соціального та психологічного захисту сімей, особливо жінок.

Розвиток і становлення стосунків дитини та матері пов'язані із вивченням особливостей цієї взаємодії як типового специфічного та властивого людині феномена. Він здійснюється на генетичному рівні і пов'язаний із культурною складовою людства. М. Мід [6], досліджуючи питання материнства і дитинства у світових культурах, передбачає, що кожна культура визначає для себе конкретні риси характеру й темпераменту, котрі притаманні дорослому індивіду. Відповідно, з них у цій культурі формується модель жінки, а також створюється система виховання дітей. Кожна культура містить певний спосіб формування батьківської поведінки (особливо материнської). Це основне, що формує особистість дитини як громадянина і члена суспільства. Ця соціально-культурна норма, у межах якої вивчаються психологічні та культурні механізми материнської поведінки, охоплює переживання матері залежно від норм материнства у цьому суспільстві [10].

У другій половині ХХ століття знову з'явились ідеї, протилежні до «дітоцентризму». Жіноча емансипація впливає на життя і побут, вона видозмінює сімейні ролі, особливо матері, і робить жінок настільки «глибокими» і різнобічними, що це змінює сприймання жінки у суспільстві. Крім материнства, жінка може реалізовуватись і поважати себе багато за що, зокрема за соціальну незалежність, професійні дося-

гнення, самостійно досягнуте суспільне становище, а не набуте завдяки заміжжю. Певні традиційно-жіночі материнські обов'язки беруть на себе інститути сім'ї та різні фахівці (вихователі, лікарі, дитячі садки й школи та ін.). Така ситуація не впливає на цінність материнської любові та її потреби, але відповідно змінюються вияви материнської поведінки. Історик Ф. Арієс зауважує, що впродовж останніх десятиріч трансформувався образ дитини в свідомості європейського суспільства: дитину розпочали сприймати як непотрібне докучливе створення, яке намагаються усунути, відкинути навіть на фізичному рівні, зменшуючи тілесний контакт, таким чином виховання дитини стає подібним до технологічного процесу [1]. Зменшення кількості народження дітей можна пояснити страхом майбутнього, зростанням мотивації особистого саморозвитку, прагненням мати певний статус, одержати впевнене становище у суспільстві ще до того, як присвятити своє життя турботі про нащадків.

У сучасному суспільстві дослідження материнства у різних культурах свідчить про вплив існуючих моделей сімей, цінностей дитинства і цінностей, визначених у цій культурі, щодо переживань материнства та материнської поведінки жінки [1; 2]. Велику цінність мають наведені у цих роботах взаємозв'язки щодо розподілу функцій материнської поведінки у різних культурах, поведінка й ставлення матері до дитини. Вони випереджають і формують особисті якості (наприклад, особливості афективної та когнітивної сфер, прихильність, досягнення мети, переживання невдач тощо), важливих для цієї культури.

Отже, онтогенез і феноменологія материнства досі досліджуються різними науковцями. Такі праці ґрунтуються на вивченні взаємодії матері та дитини, чимало із них присвячено онтогенетичному розвитку. Важливі результати були одержані науковцями у процесі досліджень вагітних жінок, матерів з немовлятами та дітьми раннього й дошкільного віку. Зазначені дослідження дали можливість визначити етапи розвитку материнства в онтогенезі, а також особливості його існування [11].

Сучасні психологічні дослідження містять величезну кількість інформації та уявлення про феномен материнства, який розглядають як складне біолого-соціально-психологічне явище.

У дослідженні взяли участь 53 жінки віком 20–32 роки. Дослідження здійснювалося на базі Дитячого поліклінічного відділення 5-ї міської клінічної лікарні (вул. Чупринки, 61) у м. Львові, де опитувались вагітні жінки, а також жінки, що народили дітей. Крім того, опитувались матері, що відвідують дитячий садок № 26 у м. Львові.

У роботі використано теоретичні (аналіз і синтез, індукція та дедукція, гіпотеза) та емпіричні методи дослідження (анкетування, тестування, математико-статистичні методи опрацювання даних: дескриптивний, порівняльний, кореляційний, факторний аналізи). Дослідження здійснювалося за допомогою анкетування, яке охоплювало такі методики: 1) методика цінностей Ш. Шварца; 2) анкета готовності до материнства; 3) шкала задоволення життям Р. Дінера; 4) методика «Психологічне благополуччя» К. Ріфа; 5) тест-опитувальник «Батьківське ставлення» [7].

За результатами тесту-опитувальника «Батьківське ставлення» виявлено середні показники та відсоткове співвідношення типів батьківського ставлення до дитини, тобто педагогічних соціальних установок батьків щодо дітей, котрі охоплюють раціональний, емоційний та поведінковий компоненти. Отримані результати засвідчили, що 61% опитаних жінок обирають тип батьківського ставлення до дитини «Прийняття – відштовхування дитини». Вони приймають дитину такою, якою вона є, поважають і визнають її індивідуальність, схвалюють її інтереси, підтримують плани, проводить з нею чимало часу і не шкодують про це.

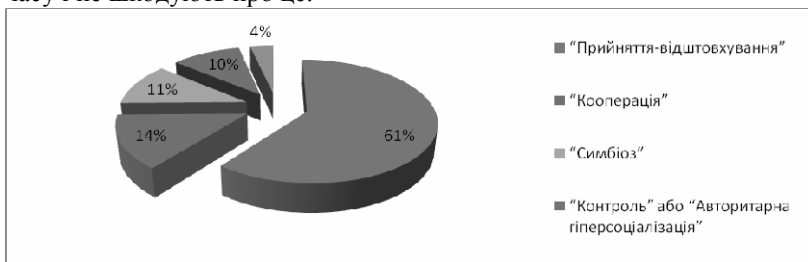

Рис. 1. Діаграма відсоткового співвідношення типів батьківського ставлення

Відповідно, 14% опитаних жінок обирають тип батьківського ставлення до дитини «Кооперація». Така матір виявляє ширший інтерес до того, що цікавить дитину, високо оцінює здібності дитини, заохочує самостійність та ініціативу дитини, намагається бути з нею на рівних. 11% опитаних жінок обирають тип батьківського ставлення до дитини «Симбіоз». Така матір не встановлює психологічну дистанцію між собою і дитиною, намагається завжди бути ближче до неї, задовольняти її основні розумні потреби, захистити від неприємностей.

Також 10% опитаних жінок обирають тип батьківського ставлення до дитини «Контроль». Така матір поводить себе занадто

авторитарно у ставленні до дитини, вимагаючи від неї беззастережного послуху, формуючи щодо неї сувору дисципліну. Вона нав'язує дитині майже в усьому свою волю, відтак не завжди може бути корисною як вихователь для дітей. І лише 4% опитаних матерів обирають тип батьківського ставлення до дитини «Ставлення до невдач дитини». Така матір уважає дитину маленьким невдахою і ставиться до неї як до нетямущої. Інтереси, захоплення, думки і почуття дитини здаються дорослій людині несерйозними, і вона ігнорує їх. Навряд чи такий дорослий може стати гарним учителем і вихователем для дитини.

Нам було цікаво дослідити рівень психологічного благополуччя жінок (див. рис. 2). Для цього ми використали методику К. Ріфа «Психологічне благополуччя». Найбільшій частині опитаних жінок (41%) характерна є наявність мети у житті й почуття осмисленості життя, відчуття, що теперішнє і минуле осмислені, переконання, що додають мету життю.

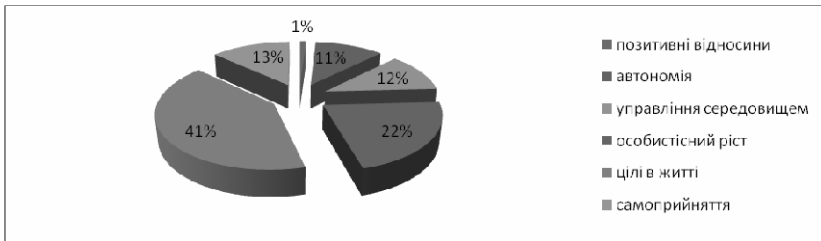

Рис. 2. Діаграма відсоткового співвідношення складових психологічного благополуччя

Дещо меншій частині опитаних жінок (22%) характерне «Почуття безперервного саморозвитку», відстеження власного особистісного зростання і відчуття самовдосконалення з плином часу, реалізація свого потенціалу.

Ще меншій частині опитаних жінок (13%) властиво «Підтримання позитивного ставлення до себе», визнання і прийняття власного особистісного різноманіття, що охоплює і хороші, і погані якості, позитивна оцінка свого минулого. Для 12% опитаних жінок характерні «Почуття впевненості та компетентності в управлінні повсякденними справами», здатність ефективно використовувати різні життєві обставини, вміння самому вибирати і створювати умови, що задовольняють особистісні потреби й цінності. А 11% опитаних жінок характерна «Незалежність», здатність протистояти соціальному тиску щодо своїх

думок і вчинків, можливість регулювати власну поведінку і оцінювати себе, зважаючи на власні стандарти. І лише для 1% жінок характерна наявність близьких, приємних, довірчих взаємин з іншими, бажання піклуватися про них, здатність до емпатії, любові й близькості, уміння знаходити компроміси у взаємовідносинах.

Аналізуючи цінності жіноцтва за методикою Шварца, ми зробили висновок, що найбільшу масову частку серед нормативних ідеалів становлять такі: стимуляція, гедонізм і безпека, самостійність і досягнення, а також влада (див. рис 3.).

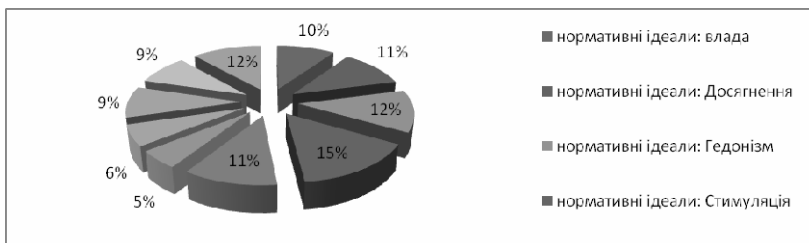

Рис. 3. Діаграма відсоткового співвідношення типів нормативних ідеалів

Біологічно зумовлені варіації потреби у стимуляції, опосередковані соціальним досвідом, спричиняють індивідуальні розбіжності у значущості цієї цінності. Мотиваційна мета такого типу цінностей полягає у прагненні до новизни та глибоких переживань. Самостійність як цінність похідна від потреби організму у самоконтролі та самоврядуванні, а також від інтеракційних потреб в автономності й незалежності. Визначальна мета цього типу цінностей – у самостійності мислення і вибору способів дії, творчості й дослідницькій активності.

Цінності, які стосуються колективної безпеки, значною мірою виражають мету безпеки і для особистості (соціальний порядок, безпеку родини, національну безпеку, взаємодопомогу, почуття приналежності, здоров'я). Цінності влади й досягнень фокусуються на соціальній повазі, однак цінності досягнень (наприклад, успішність, амбітність) підкреслюють активний вияв компетентності в безпосередній взаємодії, коли цінності влади (авторитет, багатство) підкреслюють досягнення чи збереження доміантної позиції в межах соціальної системи. Центральна мета цього типу цінностей у досягненні соціального статусу або престижу, контролю або домінування над людьми і засобами (авторитет, багатство, соціальна влада, збере-

ження свого суспільного іміджу, суспільне визнання). Визначальна мета типу цінностей «влада» – особистий успіх через вияв компетентності відповідно до соціальних стандартів. Вияв соціальної компетентності (що становить зміст цієї цінності) в умовах домінуючих культурних стандартів призводить до соціального схвалення.

Серед індивідуальних пріоритетів жіноцтва найбільшу масову частку становлять стимуляція, безпека, самостійність, гедонізм, досягнення та влада (див. рис. 4.). Отже, нормативні ідеали та індивідуальні пріоритети опитаних жінок збігаються.

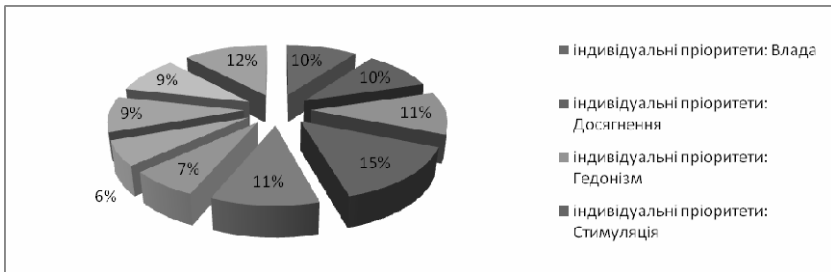

Рис. 4. Діаграма відсоткового співвідношення типів індивідуальних пріоритетів

За результатами кореляційного аналізу на статистично значущому рівні $p < 0,05$ було встановлено прямо пропорційні та обернено пропорційні кореляційні зв'язки між цінностями та типами батьківського ставлення: «Прийняття-відштовхування» та «Індивідуальні пріоритети: Гедонізм» ($r = -0,33$), «Прийняття-відштовхування» та «Індивідуальні пріоритети: Універсалізм» ($r = -0,34$), «Прийняття-відштовхування» та «Індивідуальні пріоритети: Традиції» ($r = -0,45$), «Кооперація» та «Нормативні ідеали: Універсалізм» ($r = 0,33$). На рис. 5 зображено прямо пропорційні та обернено пропорційні кореляційні зв'язки між цінностями та типами батьківського ставлення.

Зі зростанням позитивного ставлення до дитини, прийняття дитини такою, якою вона є, поваги і визнання її індивідуальності, схвалення її інтересів, підтримки планів, проведення з нею доволі багато часу жінки схильні вважати, що такі цінності, як гедонізм, універсалізм і традиції мають стати менш важливими. У таких ситуаціях, на їхню думку, не варто мати на меті отримати чуттєве задоволення, дотримуватись традицій, бути терплячою, розуміючою, дбати про благополуччя всіх людей і природи. Очевидно, що головною цінністю для таких жінок стає дитина.

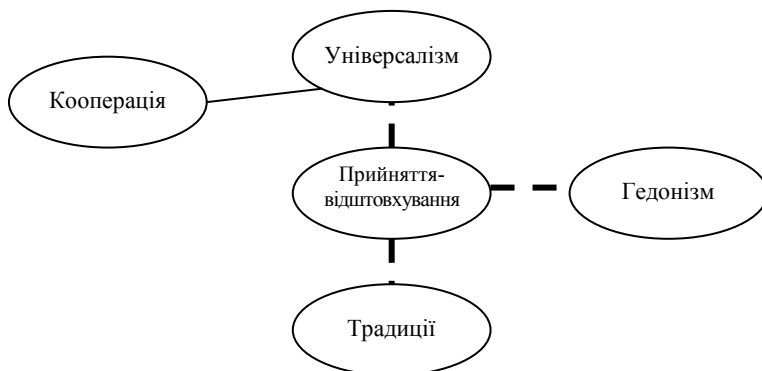

Рис. 5. Кореляційна плеяда факторів, що описують взаємозв'язок між цінностями та типами батьківського ставлення

У ситуації, коли жінка виявляє щирий інтерес до того, що цікавить дитину, високо оцінює здібності дитини, заохочує її самостійність та ініціативу, намагається бути з нею на рівних, вона вважає, що не обов'язково бути терплячою, розуміти усіх, дбати про добробут кожного.

За результатами кореляційного аналізу на статистично значущому рівні $p < 0,05$ було встановлено прямо пропорційні та обернено пропорційні кореляційні зв'язки між цінностями та складовими психологічного благополуччя, а також із задоволеністю життям: «Шкала задоволення життям Е. Дінера» та «Нормативні ідеали: Гедонізм» ($r = -0,34$), «Шкала задоволення життям Е. Дінера» та «Нормативні ідеали: Традиції» ($r = 0,38$), «Шкала задоволення життям Е. Дінера» та «Індивідуальні пріоритети: Самостійність» ($r = 0,34$), «Позитивні відносини» та «Нормативні ідеали: Універсалізм» ($r = 0,36$), «Автономія» та «Нормативні ідеали: Досягнення» ($r = 0,33$), «Автономія» та «Нормативні ідеали: Універсалізм» ($r = 0,37$), «Автономія» та «Індивідуальні пріоритети: Досягнення» ($r = 0,38$), «Автономія» та «Індивідуальні пріоритети: Гедонізм» ($r = 0,34$), «Автономія» та «Індивідуальні пріоритети: Традиції» ($r = 0,42$), «Автономія» та «Індивідуальні пріоритети: Конформність» ($r = 0,46$), «Управління середовищем» та «Нормативні ідеали: Досягнення» ($r = -0,38$), «Управління середовищем» та «Нормативні ідеали: Універсалізм» ($r = -0,4$), «Управління середовищем» та «Індивідуальні пріоритети: Влада» ($r = -0,56$), «Управління середовищем» та «Індивідуальні пріоритети: Досягнення» ($r = -0,44$), «Управління середовищем» та «Індивідуальні пріори-

тети: Гедонізм» ($r = -0,37$), «Управління середовищем» та «Індивідуальні пріоритети: Конформність» ($r = -0,4$), «Самоприйняття» та «Нормативні ідеали: Безпека» ($r = -0,37$).

Соціальні групи виробляють свої символи і ритуали. Їх роль і функціонування визначаються досвідом групи і закріплюються у традиціях і звичаях. Традиційний спосіб поведінки стає символом групової солідарності, виразом єдиних цінностей і гарантією виживання. Традиції найчастіше набувають форм релігійних обрядів, вірувань і норм поведінки. Мотиваційна мета такої цінності – повага, прийняття звичаїв та ідей, які є в культурі, а також їх дотримання. Повага до традицій, смиренність, благочестя, прийняття своєї долі, помірність тісно пов'язані із задоволеністю життям.

Рис. 6. Кореляційна плеяда факторів, що описують взаємозв'язок між цінностями та складовими психологічного благополуччя

За результатами кореляційного аналізу на статистично значущому рівні $p < 0,05$ було встановлено прямопропорційні та обернено пропорційні кореляційні зв'язки між типом батьківського ставлення та складовими психологічного благополуччя, а також із задоволеністю життям: «Ставлення до невдач дитини» та «Позитивні відносини» ($r = -0,37$), «Ставлення до невдач дитини» та «Особистісний ріст» ($r = 0,34$).

У результаті багатофакторного статистичного аналізу було виділено чотири значущі фактори, які пояснюють 48,4% сумарної дисперсії даних. Перший фактор пояснює 20,3% дисперсії, другий пояснює 11,3%, третій – 9,7% і четвертий – 7,1%.

З огляду на отримані результати до першого фактору увійшло чотири змінні: «Нормативні ідеали: Конформність», «Індивідуальні пріоритети: Конформність», «Індивідуальні пріоритети: Влада», «Індивідуальні пріоритети: Досягнення» з факторним навантаженням від 0,76 до 0,82. Можна вважати, що цей фактор варто окреслити як «Схильності до дій».

Ще один фактор охоплює змінну «Особистісний ріст» із факторним навантаженням -0,72. Відповідно, його можна окреслити як «Психологічне благополуччя».

Розглянемо третій фактор. До нього увійшла базова для усіх цінність – безпека (факторне навантаження становить 0,76).

Четвертий фактор – це «Просоціальна цінність», охоплює змінну «Індивідуальні пріоритети: Доброта» (факторне навантаження становить 0,72). Збереження благополуччя людей, з якими індивід перебуває в особистих контактах (корисність, лояльність, поблажливість, чесність, відповідальність, дружба, зріла любов), – це цінність, яка є у тісному взаємозв'язку зі ставленням до материнства.

Результати факторного аналізу підтверджують вплив цінностей на формування ставлення до материнства, яке ми вимірювали через ставлення жінки до дитини, адже основним завданням, чи навіть покликанням материнства, є турбота про дитину, яка і виявляється у розумінні, підтримці любові до власної дитини.

Висновок. Результати дослідження підтверджують вплив цінностей на формування ставлення до материнства. Зі зростанням позитивного ставлення до дитини жінки схильні вважати, що такі цінності, як гедонізм, універсалізм і традиції, мають стати менш важливими. У таких ситуаціях вони вважають, що не варто мати на меті отримати чуттєве задоволення, дотримуватись традицій, бути терплячою, розуміючою, дбати про благополуччя всіх людей і природи. Очевидно, що головною цінністю для таких жінок стає дитина.

Потребують подальшого вивчення аспекти девіантного материнства, його причини, а також фактори, що впливають на вибір молодих людей жити без дітей, тобто тенденція до childfree (без дітей).

1. Багуев А. С. Психофизиологические доминанты материнства / А. С. Багуев // Психология сегодня. – 1996. – Вып. 4. – С. 69–70.

2. Бери Дж. В. Крос-культурная психология / Дж. В. Берри, А. Х. Пуртинга, М. Х. Сигалл, П. Р. Дасен. – Х.: Гуманитарный центр, 2007. – 286 с.

3. Винникотт Д. В. Маленькие дети и их матери / Д. В. Винникотт. – М.: Класс, 1998. – 80 с.

4. Менегетти А. Женщина третьего тысячелетия: пер. с итал. / А. Менегетти. – 2-е изд. – М.: Онтопсихология, 2002. – 246 с.
5. Мид М. Культура и мир детства / М. Мид. – М.: Наука, 1988. – 429 с.
6. Орлевская М. Я хочу ребёнка / М. Орлевская // Счастливые родители. – 2004. – № 3. – С. 76–78.
7. Психологические тесты: в 2 т. / под. ред. А. А. Карелина. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2002. – Т. 2. – 246 с.
8. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2009. – 713 с.
9. Филиппова Г. Г. Психология материнства: учебное пособие / Г. Г. Филиппова. – М.: Изд-во института психотерапии, 2002. – 240 с.
10. Филиппова Г. Г. Хрестоматия по перинатальной психологии / Г. Г. Филиппова // Психология беременности, родов и послеродового периода; сост. А. Н. Васина. – М.: Изд-во УРАО, 2005. – 328 с. – С. 66–71.
11. Шмурак Ю. И. Пренатальная общность / Ю. И. Шмурак // Человек. – 1993. – № 6. – С. 24–37.

Зубрицкая-Макота И. В. Влияние индивидуальных ценностей на отношение к материнству

В статье раскрывается содержание ценности материнства в условиях современного общества. Описывается процесс и результаты исследования влияния ценностей на формирование отношения к материнству, которое измеряется взаимоотношениями матери и ребенка и проявляется в понимании, поддержке, любви к ребенку. Описана данная проблематика с точки зрения математической статистики (корреляционный и факторный анализы), а также подтверждены гипотезы об особенностях ценностей в материнстве.

Ключевые слова: ценности, материнство, ребенок, материнское поведение, готовность к материнству, девиантное материнство, корреляционный анализ, факторный анализ.

Zubrytska-Makota I. V. Influence of individual values on attitude towards maternity

The content of maternity value in modern society is revealed. The process and the results of investigating the influence of values on formation of attitude towards maternity through interaction between a mother and a child and manifested in understanding, support and love to a child are outlined. The problem under study from mathematical statistics (correlative and factor analyses) viewpoint is described and the hypotheses on peculiarities of maternity values are confirmed.

Key words: values, maternity, child, maternal behaviour, readiness for maternity, deviant maternity, correlative analysis, factor analysis.